

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3--SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

N.A.Abdualiyeva	
Markaziy Osiyo o'rtta paleolit manzilgohlarining fanda o'rganilishi tarixi (I qism)	654
A.A.Nishonov	
Farg'ona vodiysida Sevinchxojaxon va Sulton Saidxon kurashi	664
A.A.Aloxunov, B.B.Jo'raqulov	
Tunkat tarixi yozma va arxeologik manbalarda	673
A.A.Nishonov	
Sevinchxojaxon xonadoni tarixi manbalarda yoritilishi	677
R.X.Akbarov	
Turkiston yevropalik aholi vakillarining davlat dumasidagi ishtiroki	681
R.X.Akbarov	
Turkiston mahalliy vakillarining davlat dumasidagi ishtiroki	685
S.V.Yo'ldoshev	
Xalq o'yinlarining tarixiy ildizlari va lokal xususiyatlari	691
A.M.Maxmudov	
XX asrning 20-30 yillarda Buxoro amirligi muhojirlari taqdiri	695
A.M.Maxmudov	
Usmon Xo'ja avlodlari qayerda?	698

ADABIYOTSHUNOSLIK

K.A.Topvoldiyev	
Use of antonyms in Russian fiction and in religious self-consciousness	701
H.K.Sabirov	
Средняя Азия в путевых заметках Ф.С.Ефремова	706
A.P.Kosimov	
Конвергенции наследия Т.Мурода с духовным богатством национальной и мировой культуры	710
H.A.Jo'rayev, Y.I.Nishanov	
Yusuf qissasi syujetining sayyorlik omillari	715
H.M.Karimova	
Отражение времени: концепция исторического романа в литературе	718
Y.I.Nishanov	
Umuminsoniy g'oyalar ifodasida ijodiy ta'sirning o'rni	722
I.H.Doroina	
«Отражение современных социальных реалий в современной Русской литературе»	726
Э.Ф.Гиздулин	
Мотив пандемии в художественной постапокалиптической фантастике	729
X.Sharifiddinov	
Zamon qiyofalangan tarixiy roman	732
E.Ibragimova, N.Sharafutdinova	
Teonimik tushuncha ifodalovchi mifologik obrazlar	735
G.V.Abdullayeva	
Lof she'rlar poetikasi va badiiy-estetik funksiyasi	738
S.A.Xodjayev, Ch.I.Turg'unova	
O'zbek va jahon folklori namunalarida uchlik va beshlik timsollarining poetik kombinatsiyalari	745
X.A.Abdulxamidova, D.U.Jamoliddinova	
Isajon Sulton hikoyalarida peyzajning badiiy ifodalanishi	749
X.J.Jamolova	
Zullisonaynlik an'anasi va ijodiy ta'sir masalalari	752
M.M.Xamidov	
O'zbek tarixiy romanlarida qahramon talqini masalasiga doir	755
R.M.Umurzakov	
Bola obrazining nazariy muammolari	761
J.B.Sayidolimov	
"Vasiyatnoma" – kichik agiografik asar	765

UO'K: 82-1/-19:821.222.8

ZULLISONAYNLIK AN'ANASI VA IJODIY TA'SIR MASALALARI
ТРАДИЦИЯ ЗУЛЛИСАЙН И ПРОБЛЕМЫ ТВОРЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ
ZULLISAYN TRADITION AND ISSUES OF CREATIVE INFLUENCE

Jamolova Xiromon Jumaboyevna

Farg'ona davlat universiteti. tilshunoslik kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur yashagan davrda zullisonaynlik xususiyatlari hamda eng ko'p murojaat qilingan lirik janrlar haqida so'z boradi.

Аннотация

В статье говорится об особенностях зуллисанайнизма и наиболее употребляемых лирических жанрах во времена жизни Захириддина Мухаммада Бабур.

Abstract

The article talks about the characteristics of Zullisanaynism and the most used lyrical genres during the time when Zahiriddin Muhammad Babur lived.

Kalit so'zlar: davr, muhit, zullisonaynlik, adabiy janrlar, yetakchi g'oya, falsafiy mushohada, ijodiy ta'sir.

Ключевые слова: эпоха, среда, литературные жанры, ведущая идея, философское наблюдение, творческое влияние.

Key words: era, environment, literary genres, leading idea, philosophical observation, creative influence.

KIRISH

"Zullisonayn" so'zi arabcha so'zdan olingan bo'lib, ikki tilni biluvchi, ikki tilda ijod qiluvchi degan ma'nolarni anglatadi. Adabiyotda bu hodisani "Zullisonaynlik" deb atashgan. Zullisonaynlik an'anasi adabiyotda IX-X asrlarda paydo bo'lgan. IX-X asrlarda O'rta Osiyoga islom dini kirib kelib arab tili va madaniyati ham keng tarqala boshlagan. Islom dinini qabul qilgan xalqlar o'z she'rlar va asarlarini ham ona tillarida va ham arab tillarida yaratishgan. XV-XVI asrlarga qadar ko'plab shoiru olimlar arab va fors tillarida ijod qilib, ijod namunalari bilan mashhur bo'lganlar. Jumladan Ibn Sino, Umar Xayyom, Beruniy va boshqa bir qator shoirlari adiblar o'zining ijod namunalari ham fors va ham arab tillida yozishgan. Agarda. Hofiz Sheroziyning Devoniga nazar tashlasak. quydagi arab va forscha misralar bilan boshlanadi:

Ало ё айюхассоқӣ адир каъсан ва новилҳо,

Ки ишқ осон намуд аввал, вале уфтод мушқилҳо.

Keyinchalik XV-XVI asrlarda esa forsiy va turkiy ijod qilish an'anaga kirib, zullisonaynlik bu ikki tilda davom etdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Forsiy va turkiy tillarda ijod qiluvchi shoirlarning eng buyuk namoyandalari Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoi sanaladi. Ma'lumki bu ikki zabardast shoirlarning forsiy va turkiy tillarda bitilgan ijod namunalari dunyo adabiyotidagi eng sara va eng samarali asarlar qatoriga kiradi. Jomiy va Navoiydan oldin ham turkiy va forsiy tillarda ijod qiladigan shoir va yozuvchilar bo'lishgan, ammo ular kabi mislsiz zahmatlari natijasida ikki tilda ijod qilish an'anasi bag'oyatda yuksalib bugungacha davom etib kelmoqda.

O'zbek adabiyotining asoschisi bo'lgan Mir Alisher Navoi 1441-yilda, Hirot shahrida tavallud topgan. Navoi o'zbek tili va adabiyoti bilan bir qatorda, fors-tojik, arab tili va adabiyotini ham mukammal bilgan. Bu borada Alisher Navoiy "Muhokamat-ul-lug'atayn" asarida shunday yozadi: "Форсий сўзларни ва ибораларни ҳеч ким менчалик кўпроқ ўзлаштирмайди ва кўлга

ADABIYOTSHUNOSLIK

олмайди, яхши ва ямонини ҳеч ким мендан кўра яхшироқ билмайди..."[1.18]. Navoiy xuddi shu asarida ta'kidlaganidek, boshqa turkiyzabon shoirlar ham fors tilida she'rlar yozganlar: "...турк шоирлари форсий тилда рангдор шеърлар ва ширин ҳоқоялар юзага чиқара олулар". [1.18]

Barchamizga ma'lumki Navoiy Hazratlari ikki taxallus bilan, ya'ni turkiy g'azallarini Navoiy va forsiy g'azallarini Foniyy taxallusi bilan ijod qilgan:

*Jahon tarkini qilmay chunki tinmoq mumkin ermastur,
Navoiy, qil meni ozod o'rtab yo'qu borimni.*

*Насиҳатгўй, Фонӣ, ҳам зи оини хирад дур аст,
Касе, к-аш ақл бошад, кай даромезад ба девона.*

NATIJA VA MUHOKAMA

Navoiyning "Majolis-un-nafois" asarida yigirmaga yaqin zullisonayn shoirlar ismlari zikr qilingan. Jumladan Mavloni Abulhasan, Harimi Qalandar, Mavloni Tarxoniy, Mavloni Lutfiy, Yaqiniy, Mavloni Biloliy, Said Hasan Ardasher, Amir Shayx Suhayliy, Mavloni Osafiy, Sheram, Soqiy, Bobur Mirzo, Said Ahmad Mirzo, Sulton Badiuzzamon Mirzo, Shoh G'arib Mirzo, Faridun Husayn Mirzolar bo'lib, barchalarining ham forscha va ham turkcha she'rlaridan namuna keltirilgan.

Shuningdek Zahiriddin Muhammad Boburning shohasari – "Boburnoma"da ham ellikdan ortiq shoirlarning nomlari tilga olinganki, ularning aksariyati zullisonayn shoirlardir. Masalan, Abdurahmon Jomiy haqida shunday yozadi: "Bu jumladin bir Mavloni Abdurahmon Jomiy edikim, zohir va botin ulumida ul zamonda ul miqdor kishi yuq edi. She'ri xud ma'lumdur". [2.300]

O'zbek va tojik adabiyotlarida ikki tillilikning bir ko'rinishi sifatida shiru shakar tarzida yozilgan asarlar uchraydi. Bunda nazmiy asarning bir satri o'zbek tilida, ikkinchi satri tojik tilida yoziladi. Bu borada hozirgi tojik adabiyotining yirik namoyandasi – Loiqli Sherahali ta'kidlaydiki: "Dar adabiёti tojiku ўzbek yak navъi шеър буд, ки ширу шакар мегуфтанд. Ин навъи шеър як мисраъ тоҷикӣ ва як мисраъ ўзбекӣ ё баракс, як мисраъ ўзбекӣ ё ки як мисраъ тоҷикӣ ва ё мисраъҳои нима-нима тоҷикию ўзбекӣ буданд ва чунин байтҳо он қадар зебо суруда мешуданд, ки дар ширинӣ омехтагии ширу шакарро мемуанданд. Масалан, Ҳазрат Навоӣ фармудааст:

*Аъробӣ гуфтаам ар-ар, ба форсӣ гуфтамат қаддат,
Ба туркӣ сўзласам бўйинг, чаманда сабззор ўлсин.*

Ё Шоҳини Кўлобӣ мегўяд:

*Турки ман дўш ғазаб карду бигуфт: ўлдураман,
Гуфтам оҳиста ба гўшаш, ки киро? Гуфт: сани!*

Инчунин баъзҳое ҳам буданд, ки шеърҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ пайиҳам ё алоҳида меоманданд. Ё зуд баъзе шоирони тоҷик қомилан метавонистанд шеъри ўзбекӣ ва шоирони ўзбек шеъри тоҷикӣ гўянд". [6.281]

Biz shiru shakarni Jomiyning ijodida ham ko'rishimiz mumkun:

*Эй лабат пурхандаву чашми сиёҳат масти хоб,
Икки зулфинг орасида ой юзингдур офтоб.
Мастии май мекунад рӯи туро ғарқи арақ,
Бода ичсанг, тўкилур икки қизил юздин гулоб.
Ҳар кӣ бинад рӯи хубат пок гардад аз гуноҳ,
Сенга боқан бандага маҳшар кунӣ юқдур азоб.
Булҳавас дар базми васлат маҳраму ман ноумед,
Толеим шулдир менинг бахтим забун, ҳолим хароб.
Банда шуд Чомӣ ғуломат, гарчӣ Афлотун бувад,
Асрагил, ё сақлагил, ё сот, ё бергил чавоб.*

Заҳириддин Муҳаммад Бобур:

*Хуршед юзинг бирла бу кун эй маҳи тобон,
Даъви гар этар булғуси кун сунгра пушаймон.
Сен гул каби то ғамзадасен ҳуснинга мағрур,
Булбул каби мен ғамзадамен ҳуснинга ҳайрон*

Хароботию ринду майпарастам,

*Ба олам ҳарчӣ гўянд, ҳастам.
То ба зулфи сияҳаш дил бастам,
Аз парешонии олам растам.*

Мирзо Улуғбек

*Эй хуш ун кунларки кўнглум васлидан хушҳол эди,
Ахтарим фархундаву бахтим ҳумоюнфол эди.*

*Ҳарчанд мулки ҳусн ба зери нигини туст,
Шўхӣ макун, ки чашми бадон дар камини туст.*

XULOSA

Xulosa qilib aytganda zullisonaynlik anʻanasasi oʻzbek va fors- tojik adaboyotida XV-XVI asrlardan beri keng qoʻllanilib shoir va adiblar tomonidan bu anʻana hozirgi kungacha davom etib, tojik va oʻzbek xalqlari doʻstligini mustahkamlashga xizmat qilib kelmoqda.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Alisher Navoiy. Muhokamat-ul-lugʻatayn. -Toshkent, Akademik nashr, 2017. B-540.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. -Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018, B-698.
3. Isomiddinov, F., Mirzoyev J. Toshkent: Istiqlol nuri. 2013, B - 130.
4. Samadov A. Payvandhoi doʻsti va adabi. Toshkent: Muharrir. 2012, B- 198.
5. Alisher Navoiy. Majolis-un-nafois. Toshkent: Oʻqituvchi. 1961. B- 320.
6. Лоик Шералӣ. Ширу шакар// Дусти мо бародари мо: Рӯзҳои адабиёт ва санъати Тоҷикистон дар Ўзбекистон. -Тошкент: Нашриёти адабиёти бадеӣ ва санъати ба номи Ғафур Ғулом, 1981.